Türkiye'de 1969 Yılında Yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinde Kullanılan Seçim Sistemi ve Sonuçlarının TBMM'ye Yansıması

Dr. Öğr. Üyesi Nuran KILAVUZ
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Uzaktan Eğitim Merkezi-ERUZEM
Cumhuriyet Tarihi Ana Bilim Dalı

Özet

Bu çalışmanın temel amacı 1969 seçimlerinde kullanılan nisbi temsil d'Hondt seçim sistemine göre seçime giren partilerin aldıkları oy oranları ve bu oranların meclise sandalye sayısı olarak nasıl yansıdığıdır. Bilindiği gibi seçimlerde kullanılan seçim sistemleri, alınan oyların partiler bazında meclise yansımasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Seçimler halkın iradesinin meclise yansımasını hedefleyen en demokratik hak olarak ortaya çıkmıştır. Seçimde kullanılan seçim sistemi de bu hakkın adaletli ya da adaletsiz olarak meclise yansımasına sebep olmaktadır. Kullanılan seçim sistemi ile yönetici erk 'in beklentileri farklılıklar arz etmekte ve kullanılan sistem her zaman adaleti, eşitliği meclise yansıtmamaktadır. Bu da temsilde adaleti engellediğinden, genel anlamda demokrasi de engellenmiş olmaktadır. Bu durum bir taraftan meclisin adaletli sandalye dağılımını engellediği gibi, diğer taraftan da bir kısım seçmen oylarının daha seçimin hemen başında tamamen yok sayılmasına neden olmaktadır.

Anahtar kelimeler: 1969 Seçimi, Seçim Sistemi, Meclis, Demokrasi, Temsil.

The Election System Used in the 1969 Elections and the Reflection of the Results to the Parliament

Abstract

The main purpose of this study is the proportional representation used in the 1969 elections and the percentage of votes received by the parties elected according to the d'Hondt election system and how these rates are reflected in the number of seats in the parliament. As it is known, the election systems used in the elections play a very important role in reflecting the votes received to the parliament on the basis of parties. The elections emerged as the most democratic right aiming to reflect the will of the people to the parliament. The election system used in the election also causes this right to be reflected in the parliament, whether fair or unjust. The election system used and the expectations of the executive power differ and the system used does not always reflect justice and equality to the parliament. Since this impedes justice in representation, democracy in general is also prevented. On the one hand, this not only prevents the distribution of fair seats of the parliament, but also causes some voter votes to be completely ignored just before the election.

Keywords: 1969 Election, Electoral System, Parliament, Democracy, Representation.

Giriş

Seçim ve seçim sistemleri, toplumdaki yöneticilerin belirlenmesinde, seçmen ifadesinin yansıtılması için kullanılan yöntem ve kurallardır. Bu sebeple seçim sistemi, seçmeni ve seçilenleri doğrudan ilgilendiren teknik bir yöntemdir. Bu yöntemler ülke yönetiminde görev alacak partilerin

parlamentoda temsil edilmelerini olumlu ve olumsuz yönde etkilemektedir. Dar ve teknik anlamda seçim sistemi, seçmenler tarafından kullanılan oyların bir mecliste sandalyelere dönüştürülmesi yöntemidir.

> "Seçim sistemlerini genel olarak eşitlik, adalet ilkesine ağırlık veren nisbi temsil sistemleri ve fayda ilkesine ağırlık veren çoğunluk sistemleri olmak üzere iki ana grupta toplayabiliriz. Nisbi temsil sistemleri eşitlik ilkesine öncelik tanıyarak seçimde kullanılan her oyun ifade ettiği siyasi tercihin parlamentoya aynen yansımasını amaçlamaktadır. Çoğunluk sistemleri öncelikle güçlü bir hükümeti ve parlamentoyu ortaya çıkarmayı öngören fayda ilkesinden hareket etmektedir. En genel anlamda seçim sistemleri, çoğunluk, nispi temsil ve karma sistemler olmak üzere üç ana grupta toplanabilir. Bu üç sistemin de çok sayıda alt grupları vardır" (Kılağız, 2003, s. 161)

Yöneticilerle yönetilenler arasında bir ilişki oluşturan seçim ve seçim sistemleri halkın tercihlerinin meclise yansıması ve bu iki grubun arasındaki güven ilişkisinin oluşmasıdır. Bu ilişkinin adaletli ve eşit bir şekilde meclise yansımasının en önemli şartı seçim sisteminin bu ikili ilişkiyi barındırmasıdır. 1969 seçimlerinde kullanılan nisbi temsilin d'Hondt yöntemi bu maksadı sağlamada tam yeterli olmasa da birçok seçim sistemine göre daha adildir.

I. 1969 Seçimlerinde Kullanılan Nisbi Temsil Sistemi (d'Hondt Sistemi)

Nisbi temsil sisteminin temel amacı meclise girecek olan her siyasi partiye aldığı oy oranında mecliste temsil hakkı vermektir. Çoğunluk sistemindeki temsil edilmeyen oyların mecliste temsile dönüşmesini sağlamak amacıyla tercih edilir. (Ülken, 1967, s. 34) Bu sistemde seçime katılan siyasi partilerin aldıkları oy oranlarıyla, meclisteki temsillerinin oranlarının eşit olması hedeflenmektedir. Maksat çoğunluk sisteminde olduğu gibi, tek bir partinin iktidarı ele almasını sağlamak değildir. Genellikle çok parti sistemleriyle birlikte bulunan nisbi temsil sisteminin şartları içinde seçmenlerin yarı yarıya bir oranda bir partiye oy vermesi son derece nadir görülen bir durumdur. (Armağan, 1975, s. 48). Ancak 1965 seçimlerinde kullanılan nisbi temsil milli bakiye sistemi ile Adalet Partisi toplam oyların %52,9 alarak tek başına yönetimi ele almıştır. Bu da nisbi temsil sistemine rağmen seçmenin tek bir partiyi tercih ettiğini gösteren çok önemli bir örnektir. (Kılağız, 2003)

Nisbi temsil sisteminde partiler bağımsız bir özellik gösterirler. Başka bir deyişle, seçim kampanyası sırasında öteki partilerle anlaşma yapma ve birleşme yoluna gitmezler. Nisbi temsil her partiye sayısal gücüyle orantılı sayıda üyelik vermektedir.

> "Nisbi usul, liste sistemiyle uygulanabilir. Bu sistem, tek adaya dayanan dar bir seçim çevresi yerine birkaç milletvekili çıkaracak bir seçim çevresi gerektirir. Geniş seçim çevresinden birden fazla milletvekili seçileceğinden adayların siyasi partilere göre listelere girmesi gerekir. Nisbi temsil sistemi, iki ana seçim sisteminden biri olup, çoğunluk sistemlerinin aksi yönünde yer alır. Liste sistemleri, nisbi temsil sistemlerinin esasını oluşturur. Bununla birlikte transfer edilebilir tek oy adıyla anılan seçim sistemi de nisbi temsil içinde mütalaa edilmektedir." (Çam, 1984, s. 451-453)

1. Nisbi Temsil Sisteminin Özellikleri

a. Seçim Çevreleri

Bir seçim çevresi tek isimli ya da çok isimli olabilir. Nisbi temsil sistemlerinde, çok isimli seçim çevreleri parlamento üyelerini seçer. Tüm temsilcilerin seçileceği ülke çapında tek bir seçim çevresi ile iki üyeli seçim çevreleri arasında seçim çevrelerinin büyüklüğü değişebilmektedir. (Atar, 2000, s. 58).

> "Nisbi temsilin kullanıldığı bazı ülkelerde çok sayıda seçim çevresi mevcuttur. Nisbi temsil sistemlerinde, seçim çevresinin büyüklüğü ile nisbilik arasında bir ilişki vardır. Seçim bölgesinden seçilecek sandalye sayısı ne kadar fazla ise, nisbilik oranı da o kadar fazla olur. Özellikle oy oranı düşük partiler için tek seçim çevresinin olması onların sandalye sayılarının daha çok artmasına sebep olduğundan hem nisbilik derecesi hem de temsilde adalet daha yüksek oranda sağlanmış olur." (Kılağız, 2003, s. 162)

b. Seçim Barajları ve Seçim Sayıları (Seçim Kotaları)

Parlamento sandalyelerinin nisbi seçim sistemine göre dağıtılabilmesi için seçim sayısının bulunması gerekir. Bunun tespiti üç şekilde yapılır. (Teziç, 1967).

Çevre seçim sayısı: Kullanılan bu yöntemde çevre seçim sayısı, bir seçim bölgesinde geçerli kabul edilen oyların, o bölgedeki seçim çevresinin sayısının temsilci sayısına bölünmesi ile bulunur (Armaoğlu, 1953, s. 92-93). Bu yöntemde her seçim çevresinde seçim sayısı değişir. Bunun sebebi ise bölgede kullanılan oy sayısının değişkenliğidir. Ona göre de milletvekili sayısı değişir. Zaten hangi bölgeden kaç milletvekili çıkacağı daha önceden seçim kanununda belirlenmiştir.

Değişmez tek sayı: Ülkenin bütün seçim çevrelerinde sandalye dağıtımında uygulanmak üzere kanun koyucu tarafından seçimden önce belirlenen değişmez sayıdır. (Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBBM), 1982).

Milli seçim sayısı: Kullanılan bu yöntemde milli seçim sayısı, partilerin aldıkları bütün oyların toplanıp ülkenin genelinde seçilecek olan milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilir. (Teziç, 1967, s. 149).

> "Bu milli seçim sayısı, siyasi partilerin aldıkları oy sayısı içerisinde kaç defa var ise elde edikleri temsilci sayısı da o miktarda vardır. Nisbi temsil sistemlerinde bir milletvekilliği kazanmak için o seçim çevresinde ulaşılması gereken seçim sayısı, o seçim çevresi için seçim çevresi barajı niteliğindedir." (Atar, 2000, s. 62).

1. Liste Türleri

Listeli nisbi temsil sistemlerinde dört farklı liste vardır. Bu listeler; kapalı liste (close list), esnek liste (flexible list), açık liste (open list) ve serbest listedir (free list). Bunların haricinde karma liste, bloke liste ve tercihli oy veya kategorik pusula, sıralı pusula ayrımları da söz konusudur. (Teziç, 1967, s. 302)

> "Kapalı liste usulünde seçmenler, partilerin kendilerine sunmuş oldukları listelerde hiçbir değişiklik yapamazlar. Bu usulde seçmenler, adaylarla ilgili olarak bir değerlendirme imkânına sahip olmadıklarından, gerçekte adaya değil de doğrudan bir partiye oy vermektedirler. Esnek ve açık liste, tercihli oy usulünün iki alt başlığıdır. Esnek listede seçmenin tercih sayısı sınırlandırılabilir. Açık listede ise adayların sıralamasını seçmenler yapmaktadır. Liste türlerinin son şekli serbest listedir; seçmene adaylardan dilediğini seçme ve ayrı liste oluşturma hakkı verilmektedir." (Atar, 2000, s. 65).

2. Artık Oyların Dağıtılması

Kullanılan bütün nisbi temsil sistemlerinde artık oylar ortaya çıkar. Artık oyların ortaya çıkması şu şekildedir; belli bir seçim çevresinde seçim sayısı esas alınarak sandalye sayısı belirlenir. Bu sayısı tutturamayan partilerin oyları belirli bir havuzda toplanır. Bu oyların dağıtılması için kullanılan birkaç çözüm yöntemi vardır.

Kullanılan birinci çözüm yönteminde, ülke genelindeki artık oylar tek bir havuzda toplanır ve kalan sandalyeler milli seçim sayısına göre dağıtılır. İkinci yöntemde, birkaç seçim çevresi

birleştirilerek kalan artık oylar bölgesel havuzda toplanır ve belirlenen seçim sayısına bölünerek partilere dağıtılır. Son yöntemde ise, bir seçim çevresinde ortaya çıkan artık oylardan dolayı açıkta kalan sandalyeler belirli usullere göre partilere ikinci bir isim kullanılarak paylaştırılır. Bu yöntemler Avrupalı bazı ülkelerde kullanılmıştır. (Cotteret & Marie- Emeri, 1991, s. 61-63)

> "İşte nisbi temsilin ortaya çıkardığı bu artık oylar ve artık milletvekilleri sorunu, nisbi temsilin çeşitlerini ortaya çıkarmaktadır. Artık oyların ülke düzeyinde değerlendirilmesine tam olarak uygulanan nisbi temsil veya tam nisbi temsil, seçim çevreleri için de değerlendirilmesine de yaklaştırmalı nisbi temsil adı verilmektedir." (Cotteret & Marie- Emeri, 1991, s. 61-63)

3. Listeli Nisbi Temsil Sistemleri

Nisbi temsil sistemindeki en önemli maksat ülke genelindeki siyasi tercihin en adaletli ve eşit şekilde mecliste temsil edilmesidir.

> "Bunun için de temsil edilemeyen oyların son derece azaltılması gerekir. Seçim çevresi ne kadar geniş (yani, bir seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısı ne kadar fazla) olursa, nisbi temsilin doğuracağı nisbilik de o derece fazla olur. İşte nisbi temsilin tam olarak uygulanması da geniş seçim çevreleri ve artık oyların ulusal ya da bölgesel dağıtımı gibi yöntemlerin kullanılması suretiyle yüksek nisbiliği sağlayan bir nisbi temsil sistemidir. Tam nisbi temsil sisteminde kullanılan başlıca üç metot vardır" (Atar, 2000, s. 67).

4. Nisbi Temsilin Saf Şekli

Bu sistemin temeli sandalye dağıtımının ülke genelinde yapılmasıdır. Milli seçim sayısı, kullanılan oy sayısının seçilecek toplam milletvekili sayısına bölünmesiyle belirlenir. (Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBBM), 1982, s. 5).

> "Milli düzeyde yapılan dağıtımda, milli seçim sayısı her partinin aldığı toplam geçerli oy sayısında kaç defa bulunuyorsa, o parti o kadar sandalye elde eder.
>
> Örneğin bir ülkede seçilecek toplam milletvekili sayısı 800, geçerli oy sayısı 40.000.000 olduğu takdirde; milli seçim sayısı 40.000.000:800=50.000 olacaktır. Buna göre partilerin aldıkları geçerli oyları seçim sayısına bölerek her birinin elde ettiği ve açıkta kalan milletvekili sayısını bulabiliriz.
>
> (A) Listesi 20.730.000:50.000=414 Sandalye ve 30.000 artık oy
>
> (B) Listesi 12.690.000:50.000=253 Sandalye ve 40.000 artık oy
>
> (C) Listesi 6.580.000:50.000=131Sandalye ve 30.000 artık oy
>
> Açıkta kalan iki milletvekilliğinin listeler arasında paylaştırılmasında en büyük artık ya da en kuvvetli ortalama usullerinden biri kullanılabilir" (Atar, 2000, s. 69).

Seçim sistemleri içinde artık-eksik temsili doğurmayarak en yüksek nisbiliği gerçekleştiren sistem budur

5. Milli Bâkiye (Ulusal Artık) Sistemi

Bu usulde, seçim çevrelerinde çevre seçim sayısına göre yapılan milletvekilliği dağıtımından sonra, siyasi partilerin seçim çevrelerinden çıkan artık oyları ve açıkta kalan milletvekillikleri ülke genelinde değerlendirilmek üzere bir havuzda toplanır.

> "Artık oyların milli düzeyde değerlendirilmesinden önce, çok isimli seçim çevrelerinde listeler arasındaki sandalye dağılımı nisbi temele göre yapılmaktadır. Artık oyların ve açıkta kalan milletvekilliklerinin ülke çapında değerlendirilmesinde ise her partinin ülke düzeyindeki artık oylarının toplamı, ülke çapındaki açık milletvekilliği sayısına bölünerek bir milli seçim sayısı bulunur. Bu seçim sayısı her partinin artık oyunda kaç defa varsa o parti artık oylarıyla o kadar milletvekilliği kazanmış olur" (Armağan, 1975, s. 154).

Milli bâkiye sisteminde ülke çapında kalan milletvekillikleri dağıtıldıktan sonra yine açık milletvekilliği kalmaması için;

> "Hagenbach-Bishoff sistemi geliştirilmiştir. Bu sistemde seçim sayısının partilerin artık oylarından yüksek olması durumunda, dağıtılacak artık sandalyelere bir birim daha eklenerek milli seçim sayısı düşürülür. Yani partilerin ülke çapında almış oldukları artık oy sayısı, açıkta kalan sandalye sayısının bir fazlasına bölünür. Sonra her bir partinin artık oy sayısı, bu şekilde bulunan milli seçim sayısına bölünerek kazanacağı sandalye sayısı belirlenir. Ancak Hagenbach-Bishoff uygulanmasından sonra da açık milletvekilliği kalabilmektedir" (Teziç, 1967, s. 300).

Bu şartlarda artık sandalye sayısına bir birim daha eklenerek milli seçim sayısının tekrardan düşürülmesi gerekmektedir. Bunun yerine geriye kalan sandalyeler en yüksek artık bırakan partilere de verilebilir. Milli bâkiye sistemi nisbi temsilin saf nisbi temsilinden sonra oyların en adaletli şekilde meclise yansımasını sağlayan ikinci sistemdir. Seçime katılan oy oranı düşük partilerin lehine sonuçlanır

c. Değişmez Tek Sayılı Milli Bâkiye Sistemi

Bu usulde seçim sayısı, kanun koyucu tarafından önceden belirlenmiştir. Bu sebeple seçime katılan her milletvekili aynı oy oranı ile seçilir. Bu sistemde milletvekili sayısı önceden tahmin edilemez. Ancak seçim bittikten sonra bu sayı bilinebilir. Oy kullanan seçmen sayısı ne kadar fazla olursa, meclise girecek milletvekili sayısı da o oranda yüksek olur (Armağan, 1975, s. 156)

6. Yaklaştırmalı Nisbi Temsil

Bu usulde, seçilenlerin hepsinin seçim çevrelerinde dağıtılması temeline dayanır. Tam nisbi temsilin tam tersine artık oyların milletvekilliğine dönüştürülmesi de sadece seçim çevrelerinde yapılır.

> "Seçim sayısı her seçim çevresi için ayrıca hesaplanır. Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların, o çevreden seçilecek temsilci sayısına bölünmesi ile seçim çevresi sayısı bulunur. Nisbi temsil geniş seçim çevrelerinde uygulanmaya daha elverişli olduğundan, küçük seçim çevrelerinin yapısına uygun düşmez. Çünkü bir seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısı ne kadar az olursa, kullanılacak oyların bu temsilci sayısına bölünmesi ile elde edilen seçim sayısı da o derece yüksek olacaktır. Bu durumda bir seçim çevresinde birçok partinin alabileceği oy, seçim sayısının altında kalabilecek ve sandalye paylaşımını zorlaştıracaktır. İşte nisbi temsilin uygulanmasında ortaya çıkan bu sorunları ortadan kaldırmak, yani milletvekilliklerinin seçim çevrelerinde tam olarak partilere dağıtılmasını sağlamak amacıyla birtakım yaklaştırmalara başvurulur. Bu konuda kullanılmakta olan formüllerin başlıcaları, en büyük artık, en kuvvetli ortalama ve d'Hondt yöntemidir" (Türk, 1995, s. 29).

7. En Büyük Artık Sistemi

Bu uygulamada açıkta kalan sandalyeler sırasıyla en fazla artık oy bırakan partilere verilir. Yani hangi partilerin sandalye dağıtımından sonra geriye fazla oyu kalmışsa, kalan sandalyeler onlara verilir.(TBBM,1982)

8. En Kuvvetli Ortalama Sistemi (The Highest Average)

Bu usulde açıkta kalan milletvekillikleri, oy sayısı en yüksek ortalamaya sahip olan siyasi partilere verilir.

> "En kuvvetli ortalamayı belirlemek için her parti listesinin seçim sayısına göre elde ettiği sandalye sayısına -1- eklenerek, ayrı ayrı partilerin oyları ortaya çıkan bu sayıya bölünür. Seçim sayısına ulaşmadığı için hiç sandalye kazanamayan partilerin oyları -1- ile bölünür. Bu işlem sonucunda en büyük (kuvvetli) ortalamayı sağlayan parti, açıkta kalan sandalyelerden birisini alır. Açıkta kalan bütün sandalyeler dağıtılıncaya kadar bu işleme devam edilir." (Teziç, 1967, s. 297)

9. d'Hondt Sistemi

d'Hondt seçim sisteminde bir seçim çevresinde milletvekilliklerinin parti listeleri arasında dağıtılmasında seçim sayısı ve artık oylar meselesi yoktur.

> "Bu sistemde sandalyelerin partiler ve bağımsız adaylar arasında paylaştırılmasında, her bir parti ve bağımsız adayın almış olduğu oy sayısı alt alta yazılarak sırasıyla önce bire, sonra ikiye, sonra üçe, vs. o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bölünür. Bu işlem sonucunda elde edilen sayılar, seçilecek milletvekili sayısı kadar büyükten küçüğe doğru sıralanır" (Soysal, 1979, s. 259).

Sonuç olarak sandalye ve artık oy bırakılmadan, sandalyelerin tam olarak paylaşımı yapılır. Örneğin 10 sandalyenin seçileceği bir seçim çevresinde 400.000 geçerli oyun kullanılması halinde d'Hondt sistemine göre sandalyeler aşağıdaki şekilde dağıtılır;

Tablo 1. d'Hondt Seçim Sistemine Göre Sandalye Paylaşımı

Partiler	1.BÖLME	2.BÖLME	3. BÖLME	4. BÖLME	5. BÖLME
I	172.000	86.000	57.332	43.000	34.400
II	112.000	56.000	37.332	28.000	22.400
III	76.000	38.000	25.332	19.000	15.200
IV	40.000	20.000	13.332	10000	8000

Tablodan da anlaşılacağı üzere bu rakamları seçilecek milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar en yüksek oy alandan, en az oy alana doğru sıralanmıştır. Buna göre; I. Parti 172.000 seçmen oyu ile 4 milletvekili, II. parti112.000 seçmen oyu ile 3 milletvekili, III. parti76.000 seçmen oyu ile 2 milletvekili, IV. parti 40.000 seçmen oyu ile 1 milletvekili almıştır.

Elde edilen bu verilerden de anlaşıldığı gibi d'hondt sistemi en yüksek oy alan partinin lehine sonuçlanmıştır.

II. 12 Ekim 1969 Milletvekili Genel Seçimlerinin Sonuçları

1969 seçimlerine, kayıtlı 14.788.522 seçmenin %64,35' i yani 9,516,035 seçmen katılmıştır, katılım oranı %64,35' tir. Partilere göre oy dağılımı, partilerin aldıkları oyların genel toplama oranı, partilerin kazandığı milletvekilliği sayısı ve toplam milletvekilliği sayısına oranı, aşkın / eksik temsil ve

milletvekilliği başına düşen oy sayısı aşağıda özetlenmiştir. (Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası (DİEM), 1998)

Tablo 2. 1969 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Partiler	Alınan Oy Sayısı	Oy Oranı %	Kazanılan M.v. Sayısı	Toplam M.v Sayısına Oranı	Aşkın / Eksik Temsil (+/-)	M.v. Başına Oy Sayısı
AP	4.229.712	46,53	256	56,89	(+)10,36	16.522
CHP	2.487.006	27,36	143	31,78	(+)4,42	17.391
GP	597.818	6,58	15	3,33	(-)3,25	39.854
TBP	254.695	2,8	8	1,78	(-)1,02	31.836
MP	292.961	3,22	6	1,33	(-)1,89	48.826
MHP	275.091	3,03	1	0,23	(-)2,80	275.091
TİP	243.631	2,68	2	0,44	(-)2,24	121.815
YTP	197.629	2,18	6	1,33	(-)0,85	32.988
Bağımsızlar	507.453	5,62	13	2,89	(-)2,73	39.034
Toplam	9.086.296	100	450	100		20.192

1965 seçimlerinin yapıldığı seçim sistemi 1 Mart 1968'de değiştirilerek yerine 1969'da yapılacak seçimlerde büyük partilerin lehine olan d'Hondt sistemi getirilmiştir. Bu sisteme meclisteki küçük partiler itiraz etmelerine rağmen kabul edilmiştir.(Tuncer, 2002).

Bir önceki seçimde katılım oranı %71,3 iken 1969 seçiminde bu katılım %64,35'e düşmüştür. Bunun birçok sebebi vardır. En önemli sebepleri arasında ise iktidardaki AP'nin seçim vaatlerine uymaması, iktidarda olmasından kaynaklı olarak yıpranması ve oy verme zorunluluğunun olmamasıdır.

1965 seçimlerinde kullanılan nisbi temsil milli bakiye sisteminde küçük partiler aldıkları oy oranında mecliste temsil edilirken 1969 seçimlerinde kullanılan d'Hondt sisteminde bu durum büyük partilerin lehinde değişmiştir. Seçime katılan küçük partilerin hemen hepsi eksik temsile maruz kalmıştır. Bu seçimde 8 parti seçime katılmıştır ve katılan tüm partiler 1965 seçimlerinden daha az olsa da meclise milletvekili göndermiştir.

Meclise giren milletvekili sayısının %56,89'unu alan AP seçimi kazanmasına rağmen oy oranında düşüş yaşamıştır. Adalet Partisi, en yüksek oy oranını Süleyman Demirel'in seçim bölgesi olan Isparta'dan (%81,27) almıştır. AP özellikle Marmara ve Batı Anadolu bölgelerinde daha yüksek oy almıştır.

Bu seçime ikinci parti olarak giren Cumhuriyet Halk Partisi, bu seçim sisteminde de meclise ikinci parti olarak girmiştir. Genel oyların %27,4'ünü alarak 143 milletvekilini meclise sokmuştur.

İsmet İnönü'nün seçildiği Malatya bu seçimde oy oranını ikinci sıraya düşürmüş birinci sırada en yüksek oy oranını (%43,39) ile Erzincan almıştır.

Meclise üçüncü sırada giren Cumhuriyetçi Güven partisi henüz 1967 yılında kurulmasına ve ilk genel seçime katılmasına rağmen genel oyların %6,6'sını alarak meclise 15 milletvekili ile seçmenini temsilen meclise girmiştir. En yüksek oyu da Hakkâri'den (%36,96) elde etmiştir.

Bu seçimde de Millet Partisi'nin genel başkanı olarak Osman Bölükbaşı seçime katılmıştır. Genel oyların %3,2'sini almış olup 6 milletvekilini meclise sokmuştur. Rize'de (%9,6) en yüksek oy oranını elde etmiştir.

Bir önceki seçime Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi olarak katılmış ve meclise 1965 seçimlerinde %2,2 oy oranı ile 11 milletvekili göndermiştir. 1969 seçimlerinden önce ismini Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirmiş genel oyların %3,3 alarak 1 milletvekili ile meclise girmiştir. Ülke genelinde oy oranını arttırmasına rağmen soktuğu milletvekili sayısının azalması seçim sistemindeki adaletsiz anlayışı yansıtmaktadır. En yüksek oy oranına Van'da (%9,43) almıştır ancak milletvekilini ikinci sırada yer alan Adana'dan çıkarmıştır.

Türkiye Birlik Partisi 1969 seçimlerine ilk defa katılıyor olmasına rağmen toplam oyların %2,8 ini alarak meclise 8 milletvekili sokmuştur. En yüksek oy oranına Amasya'da (%23,56) ulaşmıştır.

Türkiye İşçi Partisi 1965 seçimlerine ilk defa katılıyor olmasına rağmen, genel oyların %3'ünü almış olup meclise 14 milletvekili sokmuştur. 1969 seçimlerinde genel oyların %2,7'sini almış olup meclise 2 milletvekili sokmuştur. Ancak 1965 seçimlerinde aldığı oyu %0,32 oranında düşürmüş olmasına rağmen milletvekili sayısında çok büyük bir düşüş yaşamıştır. Bunun sebebi ise seçim sistemindeki eksik temsildir. En yüksek oy oranını Adıyaman'dan (%8,58) elde etmiştir.

Yeni Türkiye Partisi 1965 seçiminde genel oyların %3,7'sini almış olup 19 milletvekilini meclise sokmuştur. 1969 seçimlerinde ise genel oyların %2,2'sini almış olup meclise sadece 6 milletvekili sokabilmiştir. En yüksek oy oranını Diyarbakır'dan (%26,4) elde etmiştir.

Seçime Bağımsız olarak katılan adaylar, 1969 seçiminde genel oyların %5,6'sını alarak 13 milletvekilini meclise sokmuştur.

Sonuç

Bir ülkede yapılan seçimlerde kullanılan seçim sistemlerinden beklenti, kanun koyucu tarafından kendi iktidarını kuvvetlendirmek ve bunun sonucunda, halkın desteğini alarak güven ortamı oluşturmaktır. Bu sebeple seçim sistemi ile ortaya çıkan hükümet modelleri arasında önemli bir ilişki vardır.

Bir seçimde kanun koyucu tarafından seçim sisteminin tercih edilmesi önemli bir siyasi faktördür. Sebebi ise, başta siyasi partilerin sayısı olmak üzere siyasal sistemin birçok unsurunu ciddi manada etkilemesidir. Genel anlamda seçim sistemi, oyların parlamentoda sandalyelere dönüştürülmesinde, kuvvetli bir etken olmasıyla birlikte seçim sisteminin diğer niteliklerinin de (seçim barajları, seçim çevrelerinin büyüklüğü, artık oyların ülke ve bölge düzeyinde sandalyeye yansıtılıp yansıtılmayacağı, bloke veya karma liste) siyasal sonuçları vardır. 1969 seçimlerinde kullanılan d'Hondt seçim sisteminin özellikleri de meclise aynen yansımıştır

1969 seçimleri, 1968 yılında yapılan seçim kanunundaki değişikliklerden dolayı az oy almış olan küçük partilerin parlamentoya girerken zorluk yaşamasına sebep olmuştur. İlk iki sırayı teşkil eden AP ve CHP dışındaki diğer siyasi partiler aldıkları oy oranında mecliste temsil edilememişlerdir. Seçim kanununda yapılan değişikliklerin en çok iktidardaki AP'nin işine yaradığı gözlemlenmiştir.

> "Bu durum, milletvekili çıkarabilmek için gerekli oy sayısının incelenmesiyle daha iyi anlaşılabilmektedir. AP meclise bir milletvekili sokabilmek için ortalama 16.522 oya ihtiyaç duyarken, yeni seçim sisteminin bir sonucu olarak, meclise sadece 1 milletvekili sokabilen MHP için bu rakam aldığı tüm oylara karşılık gelen 275.091 olmuştur. Seçimlerde ortalama 20.192 seçmenin oyu ile bir milletvekili belirlenmiştir. Seçimlerin sonucuna göre, AP 1965 seçimlerine göre oy oranını düşürmesine rağmen, tek başına hükümet kurmasına yetecek çoğunluğu elde edebilmiştir" (Kılağız, 2003, s. 487-488).

1969 seçimlerinde kullanılan ve nispi temsilin alt türü olan d'Hondt seçim sistemi az oy alan küçük siyasi partilerin meclisteki temsiline imkân sağlamıştır. Ancak bu temsil aldıkları oy oranları ile eşit olmamıştır. Bunun sebebi ise mevcut iktidarı elinde bulunduran AP'nin bu seçimde de iktidarını devam ettirmesi için tercih ettiği seçim sisteminden dolayıdır. Buna rağmen daha sonraki dönemde meclise giren bu küçük siyasi partiler hükümet ortağı olarak iktidarda görev almışlardır.

KAYNAKÇA

Armağan, S. (1975). Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi. İstanbul: Fakülteler Matbaası.

Armaoğlu, F. (1953). Seçim Sistemleri. Ankara: A.Ü.S.B.F Yayınları.

Atar, Y. (2000). Demokrasilerde Anayasal Değişmelerin Dinamikleri ve Anayasa Yapımı. Konya: Mimoza Yayınları.

Cotteret, J., & Marie- Emeri, C. (1991). Seçim Sistemleri. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çam, E. (1984). Siyaset Bilimine Giriş. İstanbul: Der Yayınları.

Kılağız, N. (2003). Türk Siyasi Hayatında 1965 Seçimleri. Ankara: Berikan Yayınevi

Özbudun, E. (1964). Türk Anayasa Hukuku. Ankara: Yetkin Yayınları.

Soysal, M. (1979). 100 Soruda Anayasanın Anlamı. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

T.B.M.M, (1982). Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamaları. Ankara: Kütüphane ve Dökümantasyon Müdürlüğü Matbaası.

T.C.D.İ.E.M. (1998). Milletvekili Genel Seçim Sonuçları (İl ve İlçe Sonuçları). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Teziç, E. (1967). Seçim Sistemleri. İstanbul.

Tuncer, E. (2002). Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-1999). Ankara: TESAV Yayınları.

Türk, H. S. (1995). Siyasi Partiler ve Demokrasi. Ankara: TEV Yayınları.

Ülken, H. Z. (1967). Siyasi Partiler Ve Sosyalizm. İstanbul: Anıl Yayınevi.

Yılmaz, E. (1985). Hukuk Sözlüğü. Ankara: Seçkin Kitabevi.